

روزشمار جنگ

پنجشنبه

۲۳ اردیبهشت ۱۳۶۱

۱۹ رجب ۱۴۰۲

۱۳ مه ۱۹۸۲

۲۶۵

در چهاردهمین روز از عملیات بیت المقدس، مسئول پست شنود (استراق سمع) سپاه در قرارگاه کربلا در گزارشی به فرماندهی این قرارگاه آخرین تغییرات در جبهه ارتش عراق را تشریح کرد.

علی اسحاقی در این گزارش اظهار داشت: «تیپ ۱۰ زرهی که حول و حوش نوار مرزی بود به نزدیکی های پیچ [جزایر] مجنون در محور جاده طلائیہ - نشوہ رفته است. توپخانه لشکر ۳ زرهی که دقیقاً زیر جاده حسینیہ به طرف بصرہ بود، انتهای جاده ای که از طلائیہ به طرف بصرہ ختم می شود، در آخرین مثلی که دو جاده را قطع می کند مستقر شده است. لشکر ۵ مکانیزه یک گردانش را در شمال طلائیہ قرار داده و بقیه نیروهایش را زیر طلائیہ و روبه روی نوار مرزی آرایش داده است. توپخانه لشکری آن هم در این قسمت یعنی زیر جاده ای که ختم می شود به جاده حسینیہ - بصرہ مستقر شده است.

[دشمن از] نیروهایی که توی مثلی شکل غرب سیل بند مارد در امتداد کارون داشت، تیپ ۳۰۱ را از حاشیہ کارون برداشت و تیپ ۴۴ هم ظرف این چهار روز از منطقه غرب کارون رفته است. کل تیپ ها را آورده پشت نوار مرزی و یک مقدارش را هم زیر عرایض جای داده است. در غرب نوار مرزی هم عمده نیرویی که متراکم کرده، از هشت کیلومتری زیر جاده حسینیہ - بصرہ به بالا است. نیروهایی هم که پایین دارد، نیروهای باقیمانده از لشکر ۳ و لشکر ۱۱ پیاده است. یعنی هرچه از لشکر ۳، نیروی پیاده در این منطقه بوده است و زیر امر لشکر ۳ بودند، پدافند این قسمت را دارد که نیروهای ما به داخل نفوذ نکنند. ... کار اینها حرکت های ایذایی به شرق مرز به منظور جلوگیری از فشار پایین به طرف بصرہ و خود شلمچه و خونین شهر است. بعد از این عملیات، کارهایی که دشمن توی منطقه انجام داده است، وجود دسته های کمین با تانک است. یعنی از موقعیتی که دارد یک دسته تانک از غروب آفتاب تا طلوع صبح به اضافه یک دسته پیاده همراهش جلو می فرستد. اینها

در مناطق مختلف می‌آیند جلو، آتش می‌کنند و پیاده‌ها هنگام صبح باز برمی‌گردند توی این منطقه. در طول نوار مرزی دارد در عمق تثبیت مواضع می‌کند، خاکریز می‌زند. درخواست گونی و مین و الوار کرده است. ... زیر شلمچه و خونین شهر در این چهار، پنج روز اخیر اکثرش فقط تخلیه نیرو بود. یعنی در این قسمت طوری کشیده عقب و نیروهایش را خالی کرده که اکثر مهمات و وسایلش را هم جا گذاشته است. این نقل قول از خودش [دشمن] است که یک واحدی از آن اینجا بود و می‌گفت که دشمن [ایرانی‌ها] از شرق کارون فشار به ما آورد و نتوانستیم مهماتمان را حمل کنیم. احتمال دادیم که از شرق کارون سراغ ما بیایند؛ لذا اکثر مهماتش را اینجا گذاشته است. تغییری که در کل منطقه داده شده، یک نیروی جیش‌شعبی به استعداد هزار نفر به نیروهای شلمچه اضافه شده که اینها در ۴۸ ساعت اخیر با خودروهایی که از بصره به طرف شلمچه می‌آمدند، حول و حوش شلمچه تجمع کرده‌اند.»

علی اسحاقی در ادامه گفت: «کلاً دشمنی که در شرق مرز و قسمت شرق جاده اهواز - خونین شهر با نیروهای ما درگیر شد و ضربه خورد برگشت اینجا [شلمچه]. استعدادش حدود ۵۰ درصد شد؛ مخصوصاً لشکر ۳ و لشکر ۱۱ و تیپ‌های پراکنده‌ای هم که داخلش بودند. واحدهایی که در اینجا در چند مورد پاتک کردند، طوری بودند که یک گروهان تانکشان که به‌طور سازمانی باید ۱۱ یا ۱۳ تانک باشد، الان به شش، هفت تانک رسیده و مجموع یک گردان تانک هم از ۲۱ یا ۲۲ دستگاه تانک بالا نمی‌زند. خدمه تانک به اندازه کافی ندارد؛ یعنی هر تانکی که باید حداقل ۵ خدمه داشته باشد، ۳ خدمه بیشتر ندارد. درخصوص نیروی پیاده هم سخت در مضیقه هستند. این دشمن نیروی پیاده‌اش را می‌آورد روبه‌روی ما و درگیر می‌کند. درگیری آن زمانی است که هوا روشن است اجبار هم دارد که درگیر باشد. هوا که تاریک باشد، نیروی پیاده را می‌آورد کنار خاکریز، بلافاصله که درگیری شروع شد، فرار می‌کند. نیرویی که روبه‌روی ما در هر منطقه مقاومت می‌کند فقط تانک و [تیربار] دوشکای تانک است. یعنی [اسلحه] کالیبر سبک به‌هیچ‌وجه مقاومتی ندارد و همه آنها فرار کردند. نیروی لشکر ۱۱ را هیچ‌کس قبول نمی‌کند؛ یعنی هیچ واحد تانکی بخواد اقدام بکند و بیاید جلو، آنها قبول نمی‌کنند. می‌گویند اینها را ما نمی‌خواهیم؛ چون کارشان توی منطقه فقط فرار است. جیش‌شعبی [نیروهای مردمی] را هم قبول نمی‌کنند؛ فقط نیروی مخصوص و کماندو، البته اگر باشد. تیپ‌های نیروی مخصوص ۳۱ و ۳۳ و بقیه تیپ‌ها ضربه خوردند و چیز دیگری هم ندارند. همه باقیمانده‌هایشان را هم که جمع بکنی، دو گردان سالم نمی‌شوند و این دو گردان را در طول نوار مرزی و اکثراً در شلمچه پخش کرده است؛ یعنی یک گردان نیروی مخصوص به‌خاطر حفاظت شلمچه و جلوگیری از عبور از مرز نیرو دارد.»

مسئول پست شنود سپاه در قرارگاه کربلا درخصوص نیروهایی که در مرحله سوم عملیات با نصر ۳ و نصر ۷ در محور جاده شلمچه - خرمشهر مقابله کرد و آنها را عقب زد، گفت: «دشمن یک نیرویی را

علی اسحاقی

جمع آوری کرده بود این قسمت، زیر جاده‌ای که از اینجا به طرف بصره می‌آید و شمال جاده قصد پاتک داشت، در حد یک لشکر ناقص بود. چهار روز متوالی در اینجا [غرب نوار مرزی] داشت سازماندهی می‌کرد. ... هرچه [نیروی] پیاده آورده گردان‌هایشان باز می‌گفتند ما نیرو می‌خواهیم و کمبود داریم. آخر، اینها از پاتک عمده منصرف شدند و کاری که کرد از هر گردانی، یک گروهان تانک اختیار کرد؛ یعنی در مجموع یک تیپ زرهی که در این منطقه از یک لشکر داشت، یک گردان کامل توانست آماده کند. گردان تانک را کشید آورد این طرف [شرق] شلمچه و روبه‌روی بچه‌ها قرار داد. خودش هم می‌گفت که این گردان را می‌خواهیم

که برای مأموریت ویژه باشد، مأموریت ویژه‌شان هم پاتکی بود که انجام دادند.»

علی اسحاقی در پایان از وضعیت بصره هم چنین گزارش داد: «راه‌های ورودی و خروجی بصره از سوی سازمان امنیت کنترل می‌شود. از شش روز پیش، خانه‌های بصره مرتب تخلیه می‌شود. مردم بصره مرتب دارند اسباب‌کشی می‌کنند. روزهای اول، سازمان امنیت از خروج مردم جلوگیری می‌کرد، ولی اخیراً کنترل شهر از دستش خارج شده است و مردم دارند به طرف عماره و ناصریه می‌روند و یا اینکه اصلاً از شهر بیرون می‌روند. کنترل شهر الان فقط از راه‌های ورودی و خروجی و پایگاه هوایی شعبیه شده است.»^(۱)

۲۶۶

در حالی که فرماندهی مشترک سپاه و ارتش در قرارگاه کربلا آزادسازی خرمشهر را برای ادامه عملیات بیت‌المقدس در اولویت می‌داند و حرکت به سمت بصره را به آینده موکول کرده است، در جلسه ستاد نیروی زمینی ارتش در تهران پیشنهاد شد که مرحله بعدی عملیات از نوار مرزی به داخل خاک عراق با هدف تهدید بصره، که می‌تواند ارتش عراق را به عقب‌نشینی از خرمشهر مجبور کند، انجام پذیرد. در جلسه فرماندهان سپاه پاسداران که در ساعت ۲۳:۰۰ در قرارگاه کربلا تشکیل شد، رحیم صفوی معاون عملیاتی فرمانده کل سپاه، با اعلام اینکه در مرحله بعدی عملیات برای تصرف شلمچه و خرمشهر سه قرارگاه فتح، نصر و فجر وارد عمل خواهند شد، کلیات مانور این قرارگاه را چنین بیان کرد: «قرارگاه نصر از همان محلی که هست، یعنی نصر ۲ و نصر ۳ از همان محل [در مجاورت نوار مرزی شمال شلمچه] با یک عمق کمتری عملیات را ادامه می‌دهند و تا این خاکریز [جنوب جاده شلمچه - خرمشهر] حدی است که برایشان در نظر گرفته شده است. قرارگاه فجر هم در این قسمت [جناح چپ قرارگاه نصر] ادامه عملیات می‌دهند و خودشان را به اینجا [جنوب جاده شلمچه - خرمشهر] می‌رسانند که با قرارگاه نصر الحاق کنند و این پشت را هم به‌طور کامل منهدم کنند و به حاشیه رودخانه اروند برسند. ناگفته نماند که

در این عکسی که امروز گرفتند، مشخص شد که عراق یک پلی اینجا [روی اروند، در مقابل نهر خین] زده و از اینجا رفت و آمد می‌کند. ... قرارگاه فتح [هم در نوار مرزی شلمچه وارد عمل می‌شود و] پس از انهدام دشمن، در پشت نوار مرزی مستقر می‌شود.»

رحیم صفوی افزود: «پدافند قرارگاه فتح به‌طرف غرب است، قرارگاه نصر به‌طرف جنوب و به‌طرف اروند پدافند می‌کند. قرارگاه فجر هم یک پدافند به‌طرف شرق و یک پدافند هم به‌طرف جنوب دارد.» مسئول عملیات سپاه درباره‌ی مأموریت قرارگاه قدس نیز اظهار داشت: «دشمن دارد سازماندهی می‌کند و باید منتظر پاتک‌های شدید دشمن باشیم؛ مخصوصاً قرارگاه قدس باید هوشیار باشد، چون هر لحظه ممکن است جاده اهواز - خونین شهر را ببندد. یعنی جاده اهواز - خرمشهر خیلی قابلیت بسته‌شدن را از طرف دشمن دارد و قرارگاه قدس یک مسئله پدافندی که در این [محور ایستگاه] حسینیہ دارد، جاده اهواز - خونین شهر است و باید هوشیار باشد و تدبیرهای خودش را به کار گیرد که این جاده و خود این مسیر به خطر نیفتد.»^(۳)

همچنین امروز، ستاد فرماندهی نیروی ارتش در تهران پس از برگزاری یک شور برای بررسی و یافتن راهکار مناسب به‌منظور ادامه عملیات و آزادسازی خرمشهر، دو راهکار بدین شرح به فرماندهی قرارگاه مرکزی کربلا ارائه داد: راهکار اول، قرارگاه‌های قدس و فتح از خط مرزی طلائیہ تا کیلومتر ۲۵ (تقاطع جاده حسینیہ - مرز) با هدف تهدید بصره به سمت غرب تک کنند تا در این صورت دشمن ناچار نیروهای خود را از خرمشهر خارج و به سمت بصره منتقل کند. راهکار دوم، فقط قرارگاه فتح وارد عمل شود و از خط مرز کوشک تا کیلومتر ۲۵ به سمت غرب تک کند و در امتداد کانال پرورش ماهی شمال بصره پدافند نماید. سرهنگ مسعود بختیاری، از افسران وقت عملیات نیروی زمینی ارتش نیز این دو راهکار را چنین تشریح کرده است: «در راهکارهای فوق، ادامه تک در باختر مرز و تهدید شرق بصره به‌عنوان عملی که شدت پایداری دشمن را در نگهداری خرمشهر کاهش داده و یا خنثی خواهد نمود در نظر گرفته شد و در واقع تهدید بصره راهکاری است برای بازکردن گره کور فتح خرمشهر. این راهکارها در واقع به تهدید بصره نسبت به آزادسازی خرمشهر تقدم داده شده بود. در حالی که در راهکار انتخابی فرماندهی مشترک قرارگاه کربلا ... فتح خرمشهر در اولویت قرار گرفته و تهدید شرق بصره به بعد از آن موکول گردیده بود. ... اصولاً در آن وضعیت موجود، برای ادامه عملیات در باختر مرز و تهدید بصره هیچ راهکاری نمی‌توانست خارج از این قواره باشد که در قسمت‌هایی از منطقه، دشمن را تثبیت نموده و از بخش دیگری حمله گردد. بدیهی بود که برای به‌زانو درآوردن دشمن هیچ کاری بهتر از پیشروی در خاک او و تهدید بصره نبود و این نکته مسلم بود که تهدید بصره که منجر به بستن عقبه نیروهای دشمن در شلمچه و خرمشهر می‌گردد، تأثیر قطعی و سرنوشت‌سازی در جبهه خرمشهر گذارده و نیروهای دشمن در این منطقه مجبور به تسلیم یا انهدام خواهند بود. اما اشکال عمده کار در یک عامل بود و آن اینکه در شرایط موجود خودی و دشمن، عبور از مرز و پیشروی در شرق بصره دیگر از توان ما خارج شده بود و حتی در این مورد که قرارگاه قدس بتواند خط مرز کوشک - طلائیہ و کوشک - کیلومتر ۲۵ را تأمین و تثبیت نماید، تردید وجود داشت.»^(۳)

۲۶۷

فرمانده کل سپاه پاسداران به دلیل نیاز مبرم به نیروی آموزش دیده برای اجرای مرحله چهارم عملیات بیت‌المقدس، در تلفن‌گرامی از فرماندهان مناطق ده‌گانه سپاه در سراسر کشور خواست تا تمام توان خود را برای اعزام نیرو به منطقه عملیاتی به کار گیرند.

متن این تلفن‌گرام به این شرح است: «مقتضی است به علت نیاز شدید جبهه جنوب به نیروهای آموزش دیده و ضرورت ادامه هرچه سریع‌تر و گسترده‌تر عملیات، تمام توان و کوشش خود را جهت اعزام هرچه بیشتر برادران پاسدار و بسیجی‌های اعزام مجدد در سطح کلیه سپاه‌های تحت پوشش خود به کار گیرید. در این خصوص تماس با ائمه جمعه و جماعت و استفاده از کلیه وسایل تبلیغاتی از ضروریات است.»^(۴)

هم‌زمان با این درخواست، بخش اعزام نیروی منطقه ۳ سپاه پاسداران (گیلان و مازندران) امروز اعلام کرد که ۵۲۰ نیروی اعزام مجدد از این منطقه به طرف پادگان امام حسن^(ع) تهران در حرکت می‌باشد.^(۵)

۲۶۸

در جبهه شمال غرب کشور و در عملیات نفوذی نیروهای خودی به خاک عراق، شماری از نظامیان عراقی کشته یا مجروح شدند. همچنین، چندین قبضه سلاح و مقداری مهمات نیز به غنیمت گرفته شد.

به گزارش قرارگاه مقدم نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی در غرب کشور، نیروهای ارتش در عملیاتی با نفوذ به عمق بیست کیلومتری خاک عراق در منطقه بین خورمال و سیدصادق، تعدادی از نیروهای دشمن را کشته یا مجروح کردند و چندین قبضه خمپاره‌انداز، تیربار و اسلحه انفرادی و مقداری مهمات را غنیمت گرفته و بازگشتند.^(۶)

در همین حال، خبرگزاری جمهوری اسلامی از باختران (کرمانشاه) نیز در گزارش این خبر، نیروهای شرکت‌کننده در این عملیات را متشکل از نیروهای ارتش، سپاه و پیشمرگان مسلمان کرد اعلام کرد که مواضع دشمن در مناطق بین خورمال و سیدصادق را مورد تهاجم قرار دادند. براساس این گزارش، در این عملیات تعدادی زیاد از نیروهای عراقی کشته، مجروح یا اسیر شدند.^(۷)

۲۶۹

حمله اشراک مسلح ضدانقلاب به پاسداران مستقر در یکی از روستاهای محور مهاباد - ارومیه دفع شد. به گزارش ستاد خبری سپاه پاسداران ارومیه، در ساعت ۲۲:۰۰ امروز، عناصر ضدانقلاب به نیروهای سپاه پاسداران مستقر در روستای ایندرکاش واقع در محور مهاباد - ارومیه حمله کردند. با آتش متقابل نیروهای سپاه این حمله دفع شد و ضدانقلابیون با به‌شهادت‌رساندن یکی از پاسداران متواری شدند.^(۸)

۲۷۰

صبح امروز پیکر تعدادی دیگر از شهدای عملیات بیت‌المقدس در شهرهای مختلف کشور تشییع و به خاک سپرده شد. بعدازظهر هم یکی از فقهای شورای نگهبان در مراسم گرامیداشت یاد شهدا در تهران درخصوص اهمیت آزادسازی خرمشهر گفت که اگر ۱۰ میلیون کشته هم در این راه بدهیم، ارزش دارد. به گزارش خبرنگاران خبرگزاری جمهوری اسلامی، صبح امروز پیکرهای پاک ۲۱۵ شهید در اصفهان، ۴۲ شهید در یزد، ۳۸ شهید در مازندران، ۲۶ شهید در نجف‌آباد، ۱۲ شهید در قم، ۶ شهید در یاسوج و ۵ شهید در سمنان با حضور پرشکوه مردم تشییع و در مزار شهدا به خاک سپرده شدند.^(۹) خبرگزاری جمهوری اسلامی همچنین گزارش داد که بنیاد شهید انقلاب اسلامی مراسم گرامیداشت یاد شهدای گران‌قدر عملیات بیت‌المقدس را با حضور مردم و جمعی از مسئولان کشوری و لشکری در مدرسه عالی شهید مطهری تهران برگزار کرد. در این مراسم که از ساعت ۴ بعدازظهر و با تلاوت آیاتی از کلام‌الله مجید آغاز شد، ابتدا اشعاری در تجلیل از مقام والای شهدای عملیات بیت‌المقدس خوانده شد. آن‌گاه شرکت‌کنندگان با شعارهای کوبنده خود ضمن گرامیداشت رشادت و جانبازی رزمندگان اسلام، نفرت و انزجار خود را از توطئه‌های امپریالیسم امریکا و ایادی مزدورش ابراز داشتند. سپس آیت‌الله یوسف صانعی یکی از فقهای شورای نگهبان قانون اساسی، به تشریح واژه حزب‌الله از دیدگاه قرآن پرداخت و انگیزه جانبازی‌های رزمندگان اسلام را در نبرد با متجاوزان بعثی تبیین کرد. وی در قسمتی از سخنانش با اشاره به اهمیت عملیات بیت‌المقدس گفت: «امروز ۲۵ هزار انسانی که به حکم قطعی قرآن کشتن آنها در جبهه واجب است در محاصره نیروهای پرتوان اسلام قرار دارند و رزمندگان جمهوری اسلامی ایران هر لحظه با تنگ‌تر کردن حلقه محاصره می‌روند تا در آینده‌ای نزدیک نوید پیروزی عظیمی را به ملت ایران هدیه کنند.» وی افزود:

«این محاصره تنها محاصره مزدوران بعثی عراق و مرتجعین منطقه نیست، بلکه محاصره امریکای جهانخوار است که با سرازیر کردن سیل کمک‌های بی‌دریغ نظامی خود می‌کوشد تا صدام را از مهلکه‌ای که در آن قرار دارد نجات دهد.»

آیت‌الله صانعی ادامه داد: «آزادسازی خونین شهر و دیگر مناطق اشغالی از همان ارزشی برای ما برخوردار است که علی^(ع) و فاطمه^(س) ارزش دارند.» وی همچنین اظهار داشت: «ما با بینش اسلامی و به خواست خداوند متعال، خرمشهر را به‌زودی خواهیم گرفت. آنچه که برای ما مطرح است کیان ملت مسلمان است نه بینش مادی. ... ما اگر ۱۰ میلیون کشته هم بدهیم تا خرمشهر را آزاد کنیم، این ارزش را دارد و باید این کار را بکنیم.»

آیت‌الله یوسف صانعی

آیت‌الله صانعی سپس با اشاره به رهنمودهای امام خمینی گفت: «زمانی که بسیاری از فرماندهان نظامی ما فکر می‌کردند در برابر فجایع جنایت‌بار صدامی باید طبق تاکتیک‌های جنگی دنیا با مقابله‌به‌مثل، شهرهای دشمن را بمباران کنند و آن را از نظر اقتصادی و آوارگی تحت فشار قرار دهند تنها کسی که قاطعانه مقاومت می‌کرد و نه می‌گفت امام امت بود که این عمل را خلاف اسلام می‌دانستند و می‌گفتند ما باید برای خدا بجنگیم و حاضر نیستیم از فرمان خدا تخلف کنیم.» وی در ادامه سخنانش افزود: «ما از فرمان امام امت اطاعت کردیم و پیروزی قلوب را به دست آوردیم و توانستیم جهانی را متوجه اسلام، قرآن، حسین بن علی^(ع) و انقلاب اسلامی ایران کنیم.»

به گزارش خبرگزاری جمهوری اسلامی، در پایان این مراسم مردم برای سلامتی و طول عمر امام امت یکپارچه شعار «خدا، خدا، تا انقلاب مهدی خمینی را نگه دار» سردادند.^(۱۰)

۲۷۱

سرپرست جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران به‌همراه جمعی از کارکنان این سازمان با رئیس مجلس شورای اسلامی دیدار کرد و از فعالیت این سازمان در جبهه‌های جنگ گزارش داد. به گزارش خبرگزاری جمهوری اسلامی، دکتر فیروزآبادی سرپرست جمعیت هلال‌احمر، در گزارش خود گفت: «در ابتدای جنگ حدود ۷۰ امدادگر از طریق این سازمان به جبهه اعزام شده بودند، ولی بعد از یک مدت با یک برنامه‌ریزی اساسی و منظم از اول مهر تا به حال، ۴۵۰۵ نفر به جبهه اعزام شده‌اند که از این تعداد ۲۳۹۶ نفر امدادگر بوده‌اند و تاکنون ۳۰۰ دستگاه آمبولانس به جبهه ارسال شده است و باتوجه‌به همکاری بسیار خوبی که بین سپاه و ارتش داریم، ما از این همکاری توانسته‌ایم مشکلات زیادی را حل نماییم و تاکنون ۱۲۷ میلیون تومان دارو با همکاری سفارتخانه‌ها [ی ایران در کشورهای خارجی] و هواپیمایی جمهوری اسلامی تهیه کرده‌ایم.» وی اضافه کرد: «ما داروهای نایاب را ظرف دو یا سه روز تهیه می‌کنیم و این عمل در جهت مداوای مجروحان بسیار مؤثر بوده است.» در این دیدار، حجت‌الاسلام والمسلمین هاشمی رفسنجانی رئیس مجلس شورای اسلامی نیز ضمن تقدیر از جمعیت هلال‌احمر گفت: «۲۷۰ هزار نیرو مثل شما که زیر نظر افراد صالحی مثل ائمه جمعه کار می‌کنند، یک نیروی عظیمی برای انقلاب است. این روزها از هلال‌احمر شکایت بسیار کم داریم؛ همین نشان می‌دهد که کار شما خوب بوده است.»^(۱۱)

۲۷۲

ایران از سازمان‌ها و مجامع بین‌المللی خواست تا با بازدید از هویزه، ابعاد وسیع جنایات رژیم عراق را از نزدیک مشاهده کنند. به گزارش خبرگزاری جمهوری اسلامی، ستاد تبلیغات جنگ با انتشار اطلاعیه‌ای از سازمان‌ها و مجامع بین‌المللی به‌خصوص از سازمان‌های بی‌طرف و انسان‌دوست کشورهای اسلامی دعوت کرد تا ضمن بازدید از هویزه شهر خون و شهادت، به

ابعاد وسیع جنایات ارتش عراق که حتی به هم‌وطنان عربمان در خوزستان نیز رحم نمی‌کنند پی ببرند و از نزدیک مشاهده کنند که سردمداران رژیم عراق که سنگ هم‌وطنان عرب ما را به سینه می‌زنند، به چسان خانه و کاشانه آنان را با تلی از خاک یکسان کرده و جنایتی فراتر از آنچه رژیم صهیونیستی در حق ملت زجرکشیده فلسطین و شهرهایی چون قنیطره نمود انجام داده‌اند. در بخشی از این اطلاعیه آمده است: «ما از تمامی انسان‌دوستان جهان دعوت می‌کنیم تا با حضور در هویزه شهر عشق و ایثار، نظاره‌گر ظلم رفته بر مردم بی‌گناه این خطه از میهن اسلامی‌مان باشند و ببینند چگونه صدامیان تمام ساختمان‌های قابل سکونت را منفجر و با بولدورها صاف کرده‌اند و به چسان در میان خرابه‌های شهر قطعات شکسته لوازم منازل و اوراق کتاب‌های درسی کودکان هم‌وطنانمان به چشم می‌خورد. رژیم بغداد که به دنبال شکست‌های پی‌درپی ارتش متجاوز دست به اعمال جنون‌آمیز می‌زند، بداند که مردم مسلمان ایران هرگز این جنایات وحشتناک را که به هم‌وطنانمان روا داشته فراموش نخواهد کرد و تا حق قانونی خود به‌ویژه حقوق مردم عربمان را از رژیم بعث صدام بازپس نگیرد، آرام نخواهد نشست.»^(۱۲)

۲۷۳

وزارت امور خارجه ایران در آستانه سالروز اشغال سرزمین فلسطین، با انتشار بیانیه‌ای درباره توطئه جدید امریکا برای پیوستن مصر به جامعه اعراب و نیز شرکت این کشور در جنگ ایران و عراق، که با هدف ایفای نقش واسطه‌گری بین دولت‌های عرب منطقه و رژیم صهیونیستی و ضربه‌زدن به انقلاب اسلامی ایران و انقلاب فلسطین دنبال می‌شود، هشدار داد و تأکید کرد که تنها راه آزادی فلسطین، مبارزه تا نابودی کامل رژیم صهیونیستی است. معاون سیاسی وزیر امور خارجه ایران نیز در دیدار سفیر سوریه در تهران، بازگرداندن مصر به جامعه عرب را بازگرداندن توطئه ننگین کمپ دیوید به این جامعه دانست و گفت رژیم مصر به‌عنوان هم‌پیمان رژیم صهیونیستی با کمک صدام انقلاب اسلامی ایران را مورد حمله قرار داده است.

در بیانیه امروز وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران که به مناسبت ۲۵ اردیبهشت، سالروز اشغال فلسطین منتشر شده است، پس از ذکر این سخن امام خمینی که «اسرائیل باید از بین برود»، آمده است: «از ۳۴ سال پیش، با تلاش قدرتمندان مفسد و با رأی مجمع عمومی سازمان ملل به تقسیم سرزمین فلسطین، حقوق مسلم امت اسلامی خصوصاً امت فلسطین غصب گردید و اسرائیل به‌عنوان جرثومه فساد شروع به تنفس نمود و متأسفانه هنوز هم به ارتزاق خود از خون ملت‌های مسلمان ادامه می‌دهد.»

در ادامه این بیانیه با اشاره به اینکه امروز شاهد دست‌به‌دست هم دادن ابرقدرت‌های جهانی در تکوین توطئه‌ها علیه ملل مسلمان و مستضعف منطقه نظیر مانور نظامی مشترک هفته آینده امریکا و رژیم اشغالگر قدس در دریای مدیترانه و به‌جان‌هم‌انداختن گروه‌های اسلامی و مترقی در لبنان

هستیم، آمده است: «دول مرتجع منطقه با وجود مشاهده تجاوزگری‌ها و تعدی‌گری‌های روزمره رژیم صهیونیستی چگونه حاضر به قبول چنین طرح‌های ذلت‌بار و ننگینی هستند و چگونه انتظار دارند مردم مسلمان منطقه در مقابل انجام این‌گونه اعمال ننگین سکوت نمایند.»

وزارت امور خارجه در بخش دیگری از بیانیه خود به مردم مسلمان منطقه هشدار داده است که «آگاه باشند توطئه جدیدی توسط امریکای جنایتکار در حال تکوین است و آن همانا ورود مصر به جامعه عرب می‌باشد. امت اسلامی باید بدانند که مصر با ورود خود به جامعه عرب، پیمان ننگین کمپ دیوید را نیز با خود یدک کشیده و به جامعه عرب تحمیل می‌نماید و در این صورت راه برای دول مرتجع هموار گشته و به آرزوی دیرینه خود که همانا سازش با رژیم صهیونیستی می‌باشد دست می‌یابند و رژیم خائن مصر با شرکت مستقیم در جنگ ایران و عراق به‌خوبی نقش واسطه‌گری خود را بین دول مرتجع منطقه و رژیم اشغالگر فلسطین ایفا نموده و به ورود خود نیز به جامعه عرب مشروعیت داده است، مشروعیتی که در پناه آن انقلاب اسلامی ایران از سوی مصر و عراق و کلیه هم‌پیمانانشان، و انقلاب فلسطین از طرف صهیونیسم جنایتکار مورد حمله واقع گردند.» در پایان این بیانیه نیز تأکید شده است: «تنها راه آزادی بیت‌المقدس و سرزمین فلسطین، مبارزه تا نابودی کامل این غده سرطانی می‌باشد و این ملت‌های مسلمان منطقه خصوصاً ملت مسلمان فلسطین می‌باشد که می‌تواند با قیام خود، چه در داخل سرزمین اشغالی و چه در خارج آن، با بسیج و وحدت کلیه نیروها به این مهم دست یابند.»^(۱۳)

همچنین، حسین شیخ‌الاسلام معاون سیاسی وزارت امور خارجه، در دیدار عصر امروز ابراهیم یونس سفیر سوریه در تهران، موضع سرسختانه اعضای جبهه پایداری (سوریه، لیبی، الجزایر، یمن جنوبی و سازمان آزادی‌بخش فلسطین) را در مقابل رژیم غاصب قدس مورد تقدیر قرار داد و از نقش سوریه در این میان تمجید کرد. شیخ‌الاسلام ضمن اشاره به توطئه‌ای که از جانب کشورهای مرتجع منطقه برای بازگرداندن رژیم مصر به جهان عرب طرح‌ریزی می‌شود، گفت: «این اقدام در حقیقت بازگرداندن توطئه ننگین کمپ دیوید به جهان عرب است.» وی افزود: «خطی که برای بازگرداندن حسنی مبارک [رئیس‌جمهور مصر] به جهان عرب دنبال می‌شود از طریق کمک به صدام در جنگ تحمیلی علیه جمهوری اسلامی ایران است. درحقیقت صهیونیست‌ها در بیت‌المقدس انقلاب اسلامی مردم فلسطین را سرکوب می‌کنند و رژیم مصر هم‌پیمان اسرائیل با کمک صدام انقلاب اسلامی ایران را مورد حمله قرار داده است.»

در این دیدار، سفیر سوریه نیز ضمن تأیید مجدد انقلاب اسلامی ایران و حمایت از مواضع این کشور در جنگ با عراق گفت: «ما توطئه بازگرداندن مصر به جهان عرب و استمرار توطئه کمپ دیوید را به‌خوبی درک می‌کنیم و تأیید می‌کنیم که حسنی مبارک سعی می‌کند با پوشش دفاع از عربیت و حفظ به‌اصطلاح توازن استراتژیک منطقه ورود خود به جهان عرب را توجیه کند.» سفیر سوریه همچنین گفت که «توطئه‌های امریکا تازه آغاز شده و این اولین گام آن است.»^(۱۴)

۲۷۴

روزنامه نیویورک تایمز در گزارشی با طرح این پرسش که آیا ایران به بازپس گرفتن خاک خود اکتفا می‌کند یا جنگ را ادامه خواهد داد، به تحلیل وضعیت جبهه‌های جنگ ایران و عراق پرداخت. رادیو بی‌بی‌سی نیز گفت ایران مصمم است که اگر عراق شرایط او را نپذیرد، مسئله خود را در میدان جنگ حل کند.

در گزارش نیویورک تایمز از بغداد آمده است: «به گفته دیپلمات‌های غربی مقیم عراق تغییر و دگرگونی موقعیت نظامی در جبهه جنگ ایران و عراق نشان داده که ارتش ایران می‌تواند نیروهای عراقی را از ایران بیرون رانده، به آن طرف مرز بکشانند. سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا رژیم [آیت‌الله] خمینی به بازپس گرفتن خاک ایران و بیرون‌راندن عراق اکتفا می‌کند یا اینکه نیروهای مسلح خود را به ادامه جنگ با عراقی‌ها می‌کشاند؟»

این روزنامه به نقل از این دیپلمات‌ها افزوده است: «اگر ایرانی‌ها در خط مرزی متوقف شوند احتمال خاتمه این جنگ بیست‌ماهه بسیار زیاد است و مذاکرات برقراری صلح نیز خیلی زود شروع می‌شود؛ به‌خصوص که وساطت اعراب و دیگر کشورهای اسلامی که از مدت‌ها پیش در جهت برقراری صلح تلاش می‌کنند، زمینه را فراهم کرده است، و امکان موفقیت هم هست. مقامات رژیم ایران مکرر به کسانی که جهت برقراری صلح نقش میانجی و واسطه داشته‌اند، گفته‌اند تا نیروهای عراق از خاک ایران بیرون نروند، به پای میز مذاکره نمی‌نشینند؛ ولی آنها امکان مذاکره صلح را پس از خروج نیروهای عراق حفظ کرده‌اند.»

نیویورک تایمز در پایان گزارش خود به نقل از دیپلمات‌های غربی نوشته است: «اگر عراقی‌ها بتوانند عقب‌نشینی حساب‌شده و با حفظ قدرت نظامی‌شان ترتیب دهند، از نظر آینده مذاکرات صلح و اعتبار پرزیدنت صدام حسین حائز اهمیت بسیار خواهد بود و به مقدار زیاد نیز این بستگی به نتیجه نبرد خرمشهر دارد.»^(۱۵)

رادیو بی‌بی‌سی هم با بررسی انگیزه‌های ایران و عراق برای ادامه جنگ یا امکان برقراری صلح، گفت: «اگر ایران جنگ را به داخل خاک عراق بکشانند عواقب خطرناکی در بر خواهد داشت. مسئله‌ای که باعث نگرانی کشورهای عرب است این است که اگر ایران مثل زمان شاه به‌صورت قدرت مسلط بر حوزه خلیج فارس درآید چه عواقبی به دنبال خواهد داشت؛ به‌خصوص که تعداد زیادی از دول عرب معتقدند ایران مقاصد خصمانه‌ای نسبت به آنها دارد. از یک نظر اهداف ایران در تمام این مدت روشن‌تر از مقاصد عراقی‌ها بوده است. ایران می‌جنگد تا مهم‌تر از همه سرزمین خود را از وجود سربازان اشغالگر آزاد کند و از ماه‌ها پیش شرایط ایران برای صلح سه مسئله عمده بوده است: عقب‌نشینی سربازان عراقی، پرداخت غرامت جنگی از طرف عراق و اعلام و مجازات عراق به‌عنوان متجاوز. این شرایط به حد کافی روشن است، ولی هنوز نگرانی‌هایی وجود دارد که رهبران ایران ممکن است قصد تضعیف دولت عراق و یا سایر دول عربی خلیج فارس را داشته

باشند. مقامات ایران تأکید می‌کنند که هیچ قصدی برای تصرفات ارضی ندارند، ولی این حق را برای خود حفظ می‌کنند که اگر صدام حسین با شرایط ایران موافقت نکند، وارد خاک عراق شوند؛ به‌خصوص که در حال حاضر نیروهای ایرانی در چند منطقه به مرز بین دو کشور رسیده‌اند. به‌علاوه مسئله عقیدتی نیز مطرح است. آیت‌الله خمینی و عده‌ای دیگر از رهبران ایران اغلب این استنباط را ایجاد می‌کنند که هدف اصلی جنگ را سرنگونی صدام حسین و ایجاد یک جمهوری اسلامی در عراق می‌دانند. اکثر بیانیه‌های صادره از تهران توسعه انقلاب اسلامی را یک جریان غیرقابل اجتناب، البته به‌وسیله توده‌های مسلمان و نه مداخله مستقیم ایران تصور می‌کنند. ولی ایران از جنبش‌های انقلابی شیعه در عراق و سایر کشورهای عربی پشتیبانی می‌کند و بعضی از رهبران مذهبی ایران حتی از آزادساختن مکان‌های مقدس در عراق از قبیل نجف و کربلا سخن گفته‌اند.

در ادامه این تحلیل، رادیو بی‌بی‌سی اضافه کرده است: «به نظر می‌رسد که رئیس‌جمهوری عراق به‌طور روزافزون مایل است با ایران صلح کرده و حیثیت خود را حفظ کند. عامل اصلی در مقاصد جنگی عراق ادعاهای ارضی این کشور از جمله بعضی از نقاط مرزی و حاکمیت مطلق بر آبراه شط‌العرب [اروندرو] بوده است. ایران مذاکره در مورد نقاط مرز [مانند مرز میمک] را که تحت حکومت شاه موافقت شده است به عراق بازگردانده شود، مردود شمرده، ولی حاضر نیست که حاکمیت شط‌العرب [اروندرو] را مورد بحث قرار دهد که طبق همان پیمان سال ۱۹۷۵ بین دو کشور تقسیم شده است. عراقی‌ها اخیراً اصرار چندانی بر این ادعاهای ارضی خود نداشته‌اند، ولی از آنها صرف‌نظر نیز نکرده‌اند.»

رادیو بی‌بی‌سی در پایان گفت: «عراقی‌ها خواهان آن‌اند که ایران قبل از خروج سربازان عراقی از خاک خود حداقل موافقت کند که در مورد مسئله شط‌العرب [اروندرو] به مذاکره بنشیند. عقب‌نشینی بلاشرط، همان‌طوری که ایرانی‌ها می‌خواهند به معنای این است که عراق اقرار کند که تمام این جنگ با مخارج و تلفاتی که به بار آورده، بی‌نتیجه بوده و به‌علاوه از نظر سیاسی می‌تواند برای پرزیدنت صدام حسین بسیار گران تمام شود. گو اینکه ایرانی‌ها بعد از پیشروی‌های اخیر خود احتمال کمتر دارد که از مواضع دیپلماتیک و تقاضاهای قبلی خود کوتاه آمده و امتیازی به عراق بدهند. به نظر می‌رسد ایران مصمم است که اگر عراق شرایط آن را نپذیرد، آن وقت مسئله باید در میدان جنگ تعیین شود.»^(۱۶)

۲۷۵

یک روزنامه امریکایی در گزارشی علت عقب‌نشینی عراق از منطقه جنوب‌غربی اهواز را جلوگیری از یک شکست بزرگ دیگر و نیز نشان‌دادن تمایل به مذاکره و حل اختلافات با ایران دانست و نوشت وقتی ایرانی‌ها به پیروزی دست یابند بر تقاضاهایشان خواهند افزود.

لس‌آنجلس تایمز به نقل از خبرنگار خود که از جبهه‌های جنگ ایران و عراق دیدن کرده است،

ضمن تشریح پیروزی‌های اخیر ایران در جبهه خرمشهر نوشت: «ایران می‌تواند عراق را به عقب‌نشینی وادار کرده و برای اولین بار از زمان آغاز جنگ، عراق را به دفاع از خاک خود مجبور کند.» این روزنامه ادامه داد: «خرمشهر صحنه نبرد داخلی جنگ ایران و عراق شده و پس از بیست ماه جنگ و اشغال خاک ایران توسط عراق، این شهر بندری کنار شط‌العرب [اروندرو] آبراه مرزی بین دو کشور به صورت مهم‌ترین نقطه درگیری درآمده است. پیروزی‌های دو ماه اخیر ایران در جبهه مرکزی [منطقه غرب شوش و دزفول] و در صورت عقب‌راندن نیروهای عراقی از خرمشهر باعث می‌شود که نیروهای عراق به مرزهای خود عقب‌نشینی کنند.»

لس‌آنجلس تایمز افزود: «عراقی‌ها قرار بود بخشی از خاک ایران را در اشغال گیرند تا اینکه سرانجام ایرانیان را به قبول شرایط صلحی وادار کنند که دولت صدام حسین کنترل کامل شط‌العرب [اروندرو] را در اختیار داشته باشد. به گفته دیپلمات‌های مقیم بغداد تصمیم عقب‌نشینی نیروهای عراقی از اهواز احتمالاً مربوط به ملاحظات نظامی و سیاسی بوده است. از نظر نظامی عراقی‌ها احتمالاً نمی‌خواسته‌اند که در خطر شکست عمده دیگری قرار گیرند. از نظر سیاسی نیز شاید صدام حسین امیدوار بوده که این عقب‌نشینی به نشانه دیگری از پیشنهاد مذاکره و حل اختلافات تعبیر شود. تاکنون ایرانی‌ها از مذاکره صلح تا خروج کلیه نیروهای عراقی از خاک ایران خودداری کرده‌اند، ولی به گفته یک دیپلمات وقتی ایرانی‌ها به پیروزی دست یابند بر تقاضاهایشان خواهند افزود.»^(۱۷)

۲۷۶

رادیو امان (اردن) از بررسی موضع سوریه در حمایت از ایران در اجلاس آتی شورای همکاری خلیج فارس در کویت خبر داد. یک نشریه مصری نیز حمایت سوریه از ایران را به منزله تهدید مستقیم علیه امنیت و قومیت رژیم بعث عراق توصیف کرد.

رادیو امان با بیان اینکه محافل سیاسی عربی اخیراً برای محدود ساختن آثار جنگ عراق و ایران و تلاش برای پایان دادن به خونریزی میان دو کشور مذکور دست به تحرک دامنه‌داری زده‌اند، گفت: «در این میان انتقادات گسترده‌ای از موضع جانب‌دارانه آشکار سوریه از ایران در برابر عراق صورت گرفته است که عملاً موجب تضعیف فرصت‌های خاتمه دادن به جنگ و مخالفت حکام تهران با تمامی تلاش‌های به‌کار گرفته شده جهت پایان بخشیدن به جنگ گردید.»

این رادیو همچنین با اعلام این خبر که موضع دمشق موضوع مورد بحث اجلاس روز شنبه (۱۳۶۱/۲/۲۵) کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در کویت خواهد بود، ادامه داد: «از سوی دیگر، جهت‌گیری‌هایی که در تحلیل‌های مطبوعاتی جمعی از کشورهای منطقه مشاهده می‌شود، به وضوح خواستار تجدیدنظر در مناسبات با رژیم دمشق و کمک‌های کشورهای عرب خلیج [فارس] به سوریه که به صورت کمک به ایران علیه عراق تغییر یافته است، شدند.»

رادیو امان افزود: «ناظران بر این عقیده‌اند که کشورهای عرب خلیج عربی [خلیج فارس] سوریه

را به خاطر جانب‌داری از ایران در برابر عراق متهم به نقض موافقت‌نامه دفاعی مشترک اعراب و منشور اتحادیه عرب نمایند. ناظران همچنین متذکر شده‌اند که کشورهای عربی که اخیراً مطامع و مقاصد ایران در منطقه عربی را حس کرده‌اند، برای مقابله با آن دست به تحرک دامنه‌داری زده‌اند. این رادیوی اردنی در پایان گفت: «لازم به یادآوری است که اردن از همان آغاز، اعراب را به حمایت قاطع از عراق دعوت نمود تا بدین وسیله ... جنگ فی‌مابین عراق و ایران را از طریق مسالمت‌آمیز حل و فصل نمایند.»^(۱۸)

در همین حال، مجله *آخرالساعه* (چاپ مصر) نوشت: «دولت‌های خلیج فارس سوریه را تهدید کرده‌اند در صورت ادامه پشتیبانی‌اش از ایران، کمک‌های خود را به دمشق قطع خواهند کرد.» این مجله افزود: «قطع کمک به سوریه، آن کشور را از ابقای نیروهای خود در جنوب لبنان بازمی‌دارد.» نویسنده این مقاله همچنین معتقد است که «پیمان‌های سوریه و ایران و کمک‌های آن کشور به رژیم [آیت‌الله] خمینی در جنگ علیه عراق، تهدید مستقیمی است علیه امنیت و قومیت رژیم بعث.»^(۱۹)

۲۷۷

در پی تغییر موضع دولت هند در قبال محل برگزاری اجلاس آتی جنبش عدم‌تعهد،* دولت یوگسلاوی نیز در حمایت خود از برگزاری این اجلاس در بغداد تجدیدنظر کرده است. همچنین، وزیر امور خارجه ایران در دیدار با سفیر یوگسلاوی در تهران اظهارات اخیر مقامات این کشور درباره تغییر احتمالی محل برگزاری اجلاس عدم‌تعهد از بغداد را گامی مثبت برای شناخت واقعیت‌ها توصیف کرد. خبرگزاری جمهوری اسلامی در گزارشی از بلگراد با اعلام این خبر که دولت یوگسلاوی حمایت سیاسی و تبلیغاتی خود از برگزاری هفتمین اجلاس سران کشورهای غیرمتعهد در بغداد را مورد تجدیدنظر قرار داده است، پیروزی‌های اخیر نیروهای ایران در جبهه‌های جنگ با عراق را علت اصلی این تغییر سیاست دانست. این خبرگزاری در گزارش خود آورده است: «الکساندر گرلیکف، عضو برجسته کمیته مرکزی اتحادیه کمونیست‌های یوگسلاوی (حزب حاکم) امروز در یک کنفرانس مطبوعاتی پیرامون احتمال برگزاری کنفرانس غیرمتعهدها در بغداد اظهار داشت که کنفرانس غیرمتعهد باید در بغداد برگزار شود، مگر آنکه شرایط واقعی و همچنین جنگ عراق با ایران برگزاری آن را غیرممکن سازد.» خبرگزاری جمهوری اسلامی همچنین با اعلام این خبر که وزیر امور خارجه یوگسلاوی نیز روز گذشته در مصاحبه‌ای تلویزیونی بیانات مشابهی درباره احتمال تغییر محل اجلاس بیان کرده بود، ادامه داد: «اعلام احتمال عدم برگزاری کنفرانس سران غیرمتعهد در بغداد توسط مقامات عالی‌رتبه سیاسی یوگسلاوی از تازگی خاص و ویژه‌ای برخوردار است.»^(۲۰)

همچنین، علی‌اکبر ولایتی وزیر امور خارجه ایران، صبح امروز در دیدار با سفیر یوگسلاوی در تهران ضمن تشریح دلایل دولت جمهوری اسلامی ایران برای تغییر محل اجلاس سران

* گزارش این خبر در روزشمار ۱۳۶۱/۲/۲۰ آمده است.

کشورهای غیرمتعهد از بغداد به محلی دیگر، اظهارات اخیر مقامات رسمی یوگسلاوی درباره تغییر محل برگزاری این اجلاس را گامی در جهت شناخت واقعیت‌ها توصیف و تأکید کرد که ایران نیز متقابلاً خواستار توسعه و تحکیم روابط خود با یوگسلاوی و یکپارچگی کشورهای عضو جنبش عدم‌تعهد در مقابل جهانخواران است.^(۲۱)

منابع و مأخذ روزشمار ۱۳۶۱/۲/۲۳

۱. سند شماره ۴۹۸۶/پن مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: عملیات بیت‌المقدس، (جلسه فرارگاه کربلا، ۱۳۶۱/۲/۲۳، نوار شماره ۲۷۰۲)، عبدالله درویشی، صص ۱۹ - ۱۷.
۲. همان، ۱۳۶۱/۲/۲۳، صص ۷ - ۱.
۳. سرتیپ ۲ مسعود بختیاری، عملیات بیت‌المقدس، تهران: انتشارات ایران سبز، چاپ دوم، سال ۱۳۸۷، صص ۱۳۲ و ۱۳۳.
۴. سند شماره ۴۲۸۶۲ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: تلفن‌گرام فرماندهی کل سپاه به فرماندهان مناطق ده‌گانه، ۱۳۶۱/۲/۲۳.
۵. سند شماره ۷۱۸۹۹ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: اعزام نیروی منطقه ۳ سپاه پاسداران (چالوس)، ۱۳۶۱/۲/۲۳.
۶. سند شماره ۳۸/د مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: دفترچه ثبت جنگ راوی فرارگاه کربلا در عملیات بیت‌المقدس، عبدالله درویشی، ۱۳۶۱/۱/۲۱ تا ۱۳۶۱/۲/۳۰، صص ۲۶۵؛ سند شماره ۴۹۸۸/پن مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: عملیات بیت‌المقدس، (فرارگاه کربلا، ۱۳۶۱/۲/۲۴، نوار شماره ۲۷۲۵)، عبدالله درویشی، ص ۱.
۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (ایران در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۵، ۱۳۶۱/۲/۲۴، صص ۲۸.
۸. سند شماره ۷۱۹۲۰ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از فرماندهی سپاه پاسداران منطقه ۵ (تبریز) به فرماندهی مرکز، ۱۳۶۱/۲/۲۶.
۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (ایران در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۴، ۱۳۶۱/۲/۲۳، صص ۲۴، ۲۲، ۲۷، ۴۴، ۴۵ و ۴۷؛ و - خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (ایران در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۵، ۱۳۶۱/۲/۲۴، ص ۲۴.
۱۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (ایران در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۵، ۱۳۶۱/۲/۲۴، صص ۱۲ - ۹.
۱۱. همان، صص ۱ و ۲.
۱۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (ایران در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۴، ۱۳۶۱/۲/۲۳، صص ۲۲، تهران - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۲/۲۳.
۱۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (ایران در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۵، ۱۳۶۱/۲/۲۴، صص ۴ و ۵، تهران - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۲/۲۶.
۱۴. همان، صص ۸ و ۹، تهران - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۲/۲۴.
۱۵. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۱/۲/۲۴، صص ۷ و ۸، رادیو صدای آمریکا، ۱۳۶۱/۲/۲۳.
۱۶. همان، صص ۱۲ و ۱۳، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۱/۲/۲۳.
۱۷. همان، ص ۱۴، رادیو صدای آمریکا، ۱۳۶۱/۲/۲۳.
۱۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۵۵، ۱۳۶۱/۲/۲۴، ص ۲۱، رادیو امان، ۱۳۶۱/۲/۲۳.
۱۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۵۶، ۱۳۶۱/۲/۲۵، ص ۱۴، دوی - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۲/۲۳.
۲۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۵۵، ۱۳۶۱/۲/۲۴، ص ۵، بلگراد - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۲/۲۳.
۲۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (ایران در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۵، ۱۳۶۱/۲/۲۴، ص ۶، تهران - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۲/۲۴.